

ДО 110-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Марія МІНЬКОВСЬКА

МОВНА ПАЛІТРА РОМАНУ У.САМЧУКА «ГОРИ ГОВОРЯТЬ»

З давніх давен мова виступає одним із важливих джерел пізнання минулого нашого народу, адже кожна історична доба творила свої стійкі словосполучення, кожна видатна подія знаходила своє відображення у лексиці народу.

Палітра кожної мови — фрагмент концептуальної картини світу, у якій представлені риси національного менталітету, характер соціального, політичного, історичного розвитку народу.

Творчість Уласа Самчука нерозривно пов'язана з розвитком національної мовної культури першої половини ХХ ст. Упродовж усього життя У. Самчук був «у вічному вигнанні». Донедавна його твори видавали лише за кордоном. Однак настав час повернути спадщину цього письменника народу.

«Гори говорять» — роман у двох частинах, написаний у 1932–1933 році про Гуцульську республіку. Самчук навчався в Українському вільному університеті в Празі (1928–1931) і тривалий час жив на Закарпатті, чому і присвятив свій роман.

У романі «Гори говорять» Улас Самчук використав чимало крилатих виразів, біблійних фраз, діалектизмів, фразеологізмів і діалектів. Художні твори досліджуваного автора відзначені багатством мови, її образністю та виразністю. Відчутна майстерність письменника у володінні словом.

Одна з ознак стилю У. Самчука — активне використання фразеологізмів. Вони допомогли письменнику відтворити колорит певної місцевості, історичної доби, окремі події, суспільні групи, характери, менталітет тощо.

Використання біблійних виразів — давня традиція української літератури. Ті самі біблійні фрази, але з іншими емоційно-експресивними забарвленнями, вживає у своїх творах і У. Самчук. Стіяка сполука Содом і Гоморра має досить драматичне значення у романі «Гори говорять». Біблійні вирази допомагають увиразнити описи поведінки, роздумів персонажа. Вони надають оповіді драматизму, динамізму, викликають у читачів співчуття та співпереживання або ж виконують дидактичну функцію. У творах більшості авторів біблійні вирази переважають у мові героїв, у творах У. Самчука біблійні вирази частіше зустрічаються у мові автора.

Помітна риса індивідуального стилю У. Самчука — активне вживання фразеологізмів. Вони використані з метою увиразнення авторського мовлення чи характеристики персонажів, підсилення художнього викладу, передавання національного колориту мовлення.

Серед загальномовних фразеологізмів у мові твору У. Самчука виокремлено такі семантичні групи: «характеристики людини», «простір, час, кількість», «явища природи та рослинність». Перша група охоплює сполучки на позначення морально-психологічних особливостей людини; ті,

які передають процеси, відчуття людини; що характеризують соціальне становище особи; виговкові стійкі сполучки з емоційно-оцінним значенням. Важливу роль у добірї стійких сполук відіграла проблематика прози цього письменника. У. Самчук зображав приватне життя та побут селян, їхню працю на землі, сцени й епізоди української історії першої половини ХХ століття, відтворив конфлікт між людиною та суспільством. У. Самчук у творі передав події, очевидцем яких був сам.

У межах групи стійких сполук із просторовим значенням у творі виокремлено стійкі сполучки, що вказують на дуже далеку відстань, фразеологізми для передачі напрямків дії або руху, рідше — на позначення недалекої відстані.

У. Самчук за допомогою стійких сполук емоційно відтворив красу рідної землі.

Невіддільний компонент художньої оповіді становлять фразеологізми-діалектизми, які у романі «Гори говорять» письменник використав зі стилістичною метою, зокрема для надання мові закарпатського колориту, наприклад, «всі дістануть своє», «як сі заслужив, як сі постелив, так віспися». Мова даного твору вирізняється активним використанням загальномовних та діалектних фразеологізмів.

У творах У. Самчука виявлено такий художній прийом, як нанизання фразеологізмів-синонімів. На нашу думку, поєднання в одному реченні кількох фразеологічних одиниць підвищує експресивність висловлювання.

Спосіб усичення фразеологізмів здебільшого застосовано в мові персонажів: «Боже! Вона готова в огонь піти, загинути найтяжчою смертю за того, хто це зробіть». Але подекуди усичення фразеологізмів письменник використав і в авторській мові, що додає оповіді образності, наприклад: «У кімнаті душно, тісно. Кіті розбиває перину, б'ється рибою і тремтить».

Індивідуальний стиль У. Самчука відзначений докладними описами побуту, праці різних суспільних верств, але насамперед селян. За допомогою загальномовних, діалектних, трансформованих, індивідуально-авторських сполук письменник передає емоції, переживання, думки та дії персонажів.

Художня література використовує діалектизми всіх мовних рівнів (фонетичні, морфологічні, синтаксичні, лексичні, фразеологічні та семантичні) насамперед зі стилістичною метою, щоб створити місцевий колорит, щоб імітувати усне мовлення персонажа, із сатиричною метою. Деякі письменники вносять діалектизми у твори і підсвідомо,

під впливом рідної говірки.

Так, увійшовши в парадигму Гуцульщини, Улас Самчук не свідомо, а стихійно виповнює канву роману «Гори говорять» великою кількістю лексичних діалектизмів: звори, тошніти, опанча, нарокувати, набезівно, фурган, оджогі, малай, газда, легінь, паленка, сопкати, майорити. Крім лексичних діалектизмів, у цьому романі відбивається велика система етнографічних діалектизмів чи побутовізмів, приміром: гачі, черес, дараба, бокур, тайстра, плай, грунь, петик, бербениця, трембіта, бутин, бусуркання, царок, царина.

У романі «Гори говорять» гуцульська говірка влучно відтворила заклик персонажа виборювати волю: «Нікчемне, розніжіле покоління!.. Не бути вам свободними! Воля купується залізом». Або ж індивідуально-авторська сполука символізує повернення жителів села до злиденного життя: «Атмосфера почала охолоджуватися. Йонаш втихомирився, і ясіньські громадяни продовжували жувати жвачку своїх великих буднів».

Усі ці діалектизми органічно, гармонійно поєднуються із живим народним мовленням, є тими компонентами, за допомогою яких автор надає текстові розмовного забарвлення, наближує твір до народу, розкриває світосприймання,

індивідуалізує сам роман. Тонко відчувачи природну пропорційність і доцільність діалектизмів, Улас Самчук розглядає їх як надзвичайно важливий засіб збагачення словникового складу української літературної мови.

Творчість У. Самчука — свідчення фразеологічного та діалектологічного багатства української мови, зразок його художнього осмислення, вияв потенційних можливостей української мови. Своїми творами цей великий письменник доповнив скарбницю української мови та національної культури загалом.

Інна Ісаєнко

МОДЕЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СВІТУ В ТРИЛОГІЇ УЛАСА САМЧУКА «ВОЛИНЬ»

Улас Самчук — видатний український письменник, публіцист, журналіст, видавець, громадсько-політичний діяч ХХ ст. Стежки долі Уласа Самчука стелилися нелегко. На його життєвій дорозі траплялися вельми складні перипетії. Неймовірними зусиллями він переморював їх. Можна подорожувати позаздирити його витримці, умінню вийти із різних ситуацій.

Улас Олексійович Самчук народився 20 лютого 1905 року в славновісному селі Дермань теперішньої Рівненської області в типовій середняцькій селянській родині. Початкову освіту здобув у сільській школі. Далі навчався у Кременецькій гімназії, де й виявилися та набули відповідного спрямування його літературні зацікавлення. Друкуватися почав рано. Довгі роки твори Уласа Самчука друкувалися лише за кордоном, але це не перешкоджало йому бути справжнім патріотом України, любити Батьківщину й оспівувати її художнім словом. Найвизначнішим творчим досягненням У. Самчука є роман-трилогія «Волинь» — епопейний твір письменника.

Волинь — це не просто частина України, шмат української землі. За історичними гіпотезами, Волинь — це перша організація наших предків, це передвісник золотої доби Київської Русі, Волинь — це слов'янські початки нашої державності, а слідом за тим — початки нашого світовідчуття й світогляду.

«Волинь» — твір значною мірою автобіографічний. В основу його сюжету покладено факти життя автора та його родини. Ми знаходимо багато схожого в біографіях Самчука й головного героя роману Володька Довбенка. Перебуваючи на чужині, прозаїк надзвичайно болісно переживав роз-

луку з близькими йому людьми. Саме туга за рідним краєм, батьківським домом та рідними стала головним поштовхом і бажанням повернутися подумки на Волинь. Письменник створив епічний, широко розгорнутий роман про людей, між яких він виріс, яких знав і любив, без яких його існування не мало сенсу.

Як бачимо, трилогія «Волинь» охоплює історію українського роду Довбенків, які міцно, серцем приросли до наймальовничішого куточка України, їм визначено долею жити у час великих соціальних зрушень, боротися за збереження своєї сім'ї, свого добробуту, коріння, любові до землі. Матвій та Володько Довбенки — носії поглядів селян на світ, нового та старого. Монументальні постаті, які вирізбив У. Самчук у своїй трилогії, — це народні характери Волині, стійкі оригінальні натури.

Варто зазначити, що ніхто у світовій літературі не створив такого монументального образу батька, яким є у «Волині» образ Матвія Довбенка та його сина Володьки. Міцність натури Матвія Довбенка виростає з тих предслов'янських коренів, які дають історикам та археологам право вважати Волинь та Полісся праколіскою всього східного та й не тільки східного слов'янства.

У. Самчук ідеалізує свого героя, описує з любов'ю та ніжністю. Володько Довбенко — не тільки фізіологічне продовження батька, він естафета, носій його сутності в нових історичних умовах. У таких умовах, коли стихійні селянські чесноти стають ґрунтом відповідного їм політичного світогляду, який вводить одвічну і спонтанну етнічну субстанцію в цілком осмислену політичну гру взаємно протидіючих сил ХХ ст.

Матвій не мислить себе без праці на землі, яка дає йому фізичні сили і духовну міць, Володько зачарований красою Волині, загадковістю її природи, хай важкою, але життєдією силою селянської праці, вбирає, як губка, події навколишнього життя і покидає рідну домівку, щоб здобути знання і бути крисним рідному краю.

Хутір у тому краю на Волині — це первинний простір, що ідентифікується з родинним колом і в цьому контексті субститує духовну матрицю роду. Такий хутір відповідає екзистенційній потребі Самчукового персонажа — бажанню самостійності і свободи: «Хутір. Нічого кращого немає на землі від цього місця. Той луг широкий та зелений, з округлими копицями сріблитої верби, з гаями молодих, струнких вільх, з кущами диких поринок, ожин та повійки. Те стависько з тими темними стінами густо-зеленого шелестячого очерету і та річка з прозорою, жовтавою водою, що в'ється змією здовж лугом, вкритим густими і високими соковитими травами. І квіти квітнуть, і птахи співають... Володько часто, як немає чого робити, шкутильгає сюди, здебільшого самий... Дивні думки тиснуться в дитячу голову, а не так думки, як почуття».

Саме тому просторова модель українського світу розкривається і поглиблюється через дитяче бачення у всій його природній безпосередності. З особливостями дитячого світосприйняття пов'язана головна проблема роману — психологічне структурування навколишнього світу та усвідомлення свого місця у світопорядку, символічне осмислення просторових координат, що допомагають самовизначитися тоді, коли закладаються основи особистості.

Хоч трилогія «Волинь» представляє художній образ мало кому знаного одного краю України, та образ цей напрохуд гармонійний, в ньому нема найменших ознак якоїсь штучної сконструйованості. «Волинь» представляє собою природний, ніби недоторканий плін народного життя, що вражає своєю винятковою художньою силою і водночас предметним документалізмом. Це високе мистецтво, яке виростає з різночоті фактологічної правди.

Отже, «Волинь» — це найкращий роман У. Самчука. У ньому переплелися і гордість за могутній край, і оспівування духовної краси людей Волині, їхньої чесної праці, любові до землі. Це роман про Україну з її чарівними природними пейзажами і про українців, які мріють бачити свою державу вільною й самостійною і прив'язані до неї всім серцем.